

**МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ СТЕРЕОТИПУ ФЕМІННОСТІ В ПОВІСТІ М. ВОВЧКА
«ІНСТИТУТКА»**

У статті здійснено аналіз мовленнєвої поведінки героїнь-жінок представленої повісті, що репрезентовані в художньому тексті.

Ключові слова: стереотип, гендер, фемінність, мовленнєва поведінка

Людська спільнота складається з чоловіків і жінок. Вони перетворюють сучасне, будують майбутнє. Просторовий спосіб існування, багатоманіття їх взаємин вважається дедалі ціннішим і вагомим. І відповідно до нього стає нагальним і важливим розширення горизонтів чоловічого та жіночого мислення, масштабності узагальнень, глибини сприйняття чи несприйняття існуючих стандартів і випадків, усвідомлення необхідності переоцінки цінностей.

Належність людини до певної статі відіграє важливу роль у процесі формування особистості, на що впливає багато чинників, серед яких одне з чільних місць належить мові. Разом із засвоєнням мови в нашій підсвідомості закладається внутрішній план можливих дій, створюються моделі вчинків, які реалізуються у відповідній ситуації, зокрема, гендерної моделі. Суспільство приписує жінкам та чоловікам різні ролі, різні норми поведінки, а також формує в їхньому мисленні різні соціальні сподівання – і все це відбивається у свідомості людини та репрезентується в мові [1; 3; 8].

Беручи до уваги вищезазначене і зважаючи на те, що недостатньо на даний момент досліджені особливості мовленнєвої поведінки головних героїнь жіночої прози в класичній українській літературі XIX ст., тема представленої статті є **актуальною** та своєчасною.

Метою нашої розвідки був аналіз мовленнєвої поведінки героїнь-жінок представленої повісті, що репрезентовані в художньому тексті.

Реалізація даної мети передбачала вирішення наступних **завдань**:

- 1) визначити типології гендерних стереотипів особистості;
- 2) виявити характерні прояви стереотипів фемінності у головних героїнь повісті мовними засобами художнього тексту;
- 3) простежити й описати трансформації стереотипу фемінності в образі панночки;
- 4) виокремити ознаки жіночності в образі Устини, які співпадають зі стереотипом, представленим у традиційній культурі українців.

Гендерні стереотипи в дослідженнях М. Кімела [4], І. Кльоциної [5], О. Мітіної [7], Т. Сукаленко [10], Л. Ставицької [9] визначаються як різновид соціальних стереотипів, як детерміновані культурою спрощені, стійкі, емоційно пофарбовані образи поведінки, риси характеру чоловіків і жінок, які значно впливають на формування гендерно-рольового репертуару особистості та її поведінку. Синонімами *стереотипу* нерідко виступають поняття «упередження», «забобони» або «кліше».

Робін Лакофф засвідчує, що мовлення жінок значно відрізняється від чоловічого мовлення. Головними відмінностями вважаються, наприклад, такі: жінки частіше за чоловіків вживають висхідну інтонацію в стверджувальних реченнях та використовують питальні речення, що свідчить про їхню невпевненість у собі та неспроможність сформулювати власну думку. Дослідниця стверджує, що жінки часто вживають так звані «порожні» слова для того, щоб висловити почуття, а також використовують інші типове

«жіночі» слова, зокрема, численні відтінки кольорів, емпфузу, а також ухиляються від прямої відповіді на запитання. Іншими ознаками «жіночого» мовлення є ввічливість і гіперкоректність [11].

У 70-х роках ХХ ст. на Заході виникає новий напрям у мовознавстві – гендерна феміністська лінгвістика, представники якого (в основному – жінки) вперше заявили про те, що внаслідок патріархального устрою суспільства, мова відтворює світ та уявлення про дійсність, виходячи з позиції чоловіка, представляючи його та все, що з ним пов'язано, як норму, а жінку та «жіноче» – як аномоване явище. Представниці гендерної феміністської лінгвістики наголошували на тому, що жінки й чоловіки відображені в мові неоднаково: жінка або взагалі «замовчується», або зображується другорядною й залежною від чоловіка [там само].

Варто зазначити, що Марко Вовчок руйнує вищезгадані стереотипи фемінності / маскулінності в образі однієї з головних персонажок досліджуваної повісті. Описуючи гендерні стереотипи фемінності, репрезентовані у мовленнєвій поведінці головних героїнь твору, ми звертали увагу на таке:

- 1) соціальні характеристики панночки та Устини;
- 2) внутрішні характеристики героїнь, зокрема їхні моральні якості, емоційно-психологічні характеристики та розумові здібності;
- 3) зовнішність та ставлення до оточуючих.

У патріархальному суспільстві століттями чоловіки були домінуючим началом, а жінки, як правило, в усьому залежали від них і підкорялися чоловікам. Проте, Марко Вовчок, описуючи події, що відбувалися в ХІХ ст., репрезентує трансформований стереотип фемінності в образі панночки, яка описується через призму сприйняття інших персонажів. Ця дівчина є представницею заможного панства. Устина вважає панночку красивою, але її фізична краса контрастує з її вчинками, що відображають її душевну потворність. Діалог Устини зі слугою яскраво ілюструє вищесказане: *І що ж то за хороша з лиця була! І в кого вона така вродилася! Здається, і не змалювати такої кралі!..; –Поможеться, щогарна! – гукнув Назар, – коли дивиться так, що аж молоко кисне* [2, с. 54]!

Важлива деталь повісті – у панночки немає імені, як і в інших панів. Авторка, завдяки такому мовному факту, підкреслює нелюдську сутність героїні, бо кожна людина має власне ім'я, а також узагальнює характеристики панства в ХІХ ст. Панночка лицемірно ставиться до своєї сім'ї і ображає слуг – вона поводить як поміщик. Після одруження вона як матріархальна жінка претендує на перевагу в родині і використовує свого чоловіка в якості жертви. Для неї чоловік – об'єкт морального насильства. Свого чоловіка панночка шантажує сльозами, влаштовуючи істерики: *–Що се поробилось? – питає пан на всі сторони у великій тривозі. Пані й почала: і обікрала її стара, і всі хотіли її душі, – такого вже наковчила! Сама і хлипає, і кричить, і клене, що вже і пан розлютувався* [2, с. 67].

Вона робить вигляд, що їй погано, і отримує бажане умілим маніпулюванням: *– Гляди ж, – каже пані, – як ти не будеш по-моєму робити, то я вмру* [2, с. 43]!

Безкарність такої поведінки поміщиці в суспільстві, де існує кріпацтво, перетворюють її на «монстра у спідниці», що яскраво ілюструє її психічний стан і мовленнєва поведінка.

Крім того, Устина характеризує панночку за допомогою деталей і порівнянь. Дії поміщиці представлені лексемами з негативними конотаціями: *скривилась і перехилилась набік; почервоніла по саме волосся; репече, дзвякотить, гиркає, гримить; любила не по-*

людськи; усім лихо пекуче ізнайшла; як та ящірка по хутору звивалась; тільки погляне, то наче за серце тебе рукою здавить.

Авторка у творі якраз підкреслила маскулітні риси характеру молодої пані та її здатність керувати не тільки господарством, а й членами родини та слугами, тримаючи все у своїх руках. Інститутка з кожним днем стає жорстокішою, виконуючи чоловічі функції, що було нетиповим для жінок у ХІХ ст. Наприклад: *Люди прокидались і лягали плачучи, проклинаючи її. Усе пригнула по-своєму молода пані, усім роботу тяжку, усім лихо пекуче ізнайшла* [2, с. 55].

Можемо стверджувати, що всі дії панночки обумовлені її вихованням як єдиної онуки старої заможної пані, навчанням дівчини, яке вона ненавиділа, а також суспільним ладом, в якому пані не вважали кріпаків за людей. Мовлення панночки грубе, вона часто використовує наказовий спосіб дієслів, розмовляючи як з прислугою, так і з бабусею:– *Покиньте ж бо, покиньте, бабуню, плести! ...все за чулкою манячите, наче прислужниця* [2, с. 35].

В образі ж Устини, кріпачки, Марко Вовчок втілила стереотип фемінності, який репрезентує традиційна культура українців і який збережено у фольклорних текстах.

Дівчина зросла сиротою. Вона розумна, вихована, незважаючи на те, що становище бідних селян і кріпаків на той час було дуже важким. Устина сама про це говорить: *Було, мене й б'ють (бодай не згадувать!) – не здержу серця, заплачу; а роздумаюсь трохи – і сміюся* [2, с. 29].

Ця дівчина має золоті руки, вміє абсолютно все, терпить багато знущань, що випадають на її нещасну долю. Варто зазначити, що Устина, на протигагу панночці, знаходиться у гармонійних, теплих стосунках зі своїм чоловіком Назаром, вона описана жінкою-берегинею домашнього вогнища, є втіленням спокою та затишку в хаті. Устина говорить про чоловіка: *Як не заговорить чоловік, як не пожалує, то часом так прийде, що приміг би – крізь землю пішов. А зійдуся з ним, –весело й любо; усе лихо забуд* [2, с. 64].

Устина і Назар доповнюють один одного: вона – емоційна, лагідна, добра натура, а він – сильний, упевнений в собі, чесний. До речі, українські прислів'я зафіксували основні характеристики стереотипу жінки в патріархальному суспільстві, а Устина є втіленням цих характеристик: **Жінка чоловікові подруга, а не прислуга. Добра жінка чоловікові ліпша від рідного батька** тощо.

Мовлення кріпачки Устини збагачене народними прислів'ями і приказками: *Уродись, кажуть, та і вдайся...Журбою поле не перейдеш. У її мовленні наявні характерні усній народній творчості лексеми зі зменшено-пестливими суфіксами (-ен-, -очк-, -еньк-): жили ми спокійненько, так і моє лишенько, день на ганочках, вигадочки були чималі, веселенько нам. Устина – безграмотна дівчина, адже вона ніде не вчилася, але у неї природний розум, що дає їй можливість так поетично описувати природу і все, що навколо неї: *Скоро сонечко з-за хмари виграло, вони так і замелась ізхати. А мені ще довго-довгенько оддається то у тому кутку регіт, то у тому, наче хто у дзвіночки срібні видзвонює* [2, с. 38].*

Отже, образом Устини, представниці нижчого соціального класу, Марко Вовчок показала, що навіть в умовах постійного гніту, жінки могли не впадати у відчай та зберігати в собі риси жіночності, будучи в пасивній та керованій позиції.

Ми помітили, що контраст – головний авторський прийом у повісті. Зовнішність панночки суперечить її внутрішньому світу: красива дівчина з порожньою душею. Устина –

повна протилежність панночки: її зовнішність гармонує з її душею, повною світла і тепла до оточуючих.

В результаті проведеного аналізу, зазначимо, що в повісті «Інститутка» мовні засоби репрезентують різні стереотипи фемінності: в образі Устини втілено традиційний для патріархального суспільства XIX ст. стереотип жіночності, а в образі панночки представлено нетиповий, тобто трансформований стереотип фемінності. Причиною такої трансформації є гендерні відносини, які склалися у тогочасному суспільстві: пани-чоловіки були жорстокими з кріпаками. Молода пані відтворює цей стереотип чоловічої поведінки, додаючи до нього найгірші риси жіноцтва, зокрема, маніпулювання, сльози, лестоці, хитрощі тощо. Дослідження аналогічних творів у контексті історичного фону засвідчує актуальність даної проблематики для лінгвістичних розробок сьогодення, адже при компаративному аналізі мовленнєвої поведінки в текстах сучасних письменників, у лінгвістів є змога простежити руйнацію гендерних стереотипів.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
2. Вовчок М. Козачка (вибрані твори) : підручник. Київ : Веселка, 1974. 192 с.
3. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации. Гендер как интрига познания. Москва : Рудомино, 2000. С. 47–80.
4. Кімелл М.С. Гендероване суспільство. Київ: Сфера, 2003. 490 с.
5. Клецина И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. Санкт-Петербург: Алетейя, 2004. 408с.
6. Мельник Т., Кобелянська Л. Гендер у термінах, правових актах і практиці перетворень : словник-довідник. Київ : Логос, 2020. 239 с.
7. Митина О.В. Кросскультурное исследование стереотипов женского поведения. *Вопросы психологии*. 2000, №1. С. 68-85.
8. Селіванова О. О.Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
9. Ставицька Л. О. Мова і стать. *Критика*. 2003. № 6. С. 29–34.
10. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту *ЖІНКА* в українській мові: Монографія. Київ. Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 240 с.
11. Lakoff R. *Woman, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Houghton Muffin, 1987. 245 p.

Майя Слободенюк

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ВЕРБАЛЬНОГО КОНТЕНТУ В ІНТЕРНЕТІ (НА ПРИКЛАДІ ІНСТАГРАМ-СТОРІНКИ ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)

Статтю присвячено аналізу й формуванню контенту сторінки філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в соціальній мережі Інстаграм. Окремлено особливості соціальних мереж та мережевого дискурсу. Проаналізовано структуру й змістове наповнення акаунту, представлено основні тенденції й шляхи розвитку контенту.